

МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розглядаються питання майстерності педагогічного спілкування як професійно-етичного феномену.

Ключові слова: майстерність, педагогічне спілкування, комунікативні здібності.

...Слово – це насамперед знаряддя людяності, чуйності й терпимості! Будьте обачні, щоб слово не стало батоном, що доторкаючись до ніжного тіла, обпалює, залишаючи на все життя грубі рубці. Саме від цих доторкань отроцтво й здається пустелею... Слово береже й оберігає душу підлітка тільки тоді, коли воно правдиве та йде від душі вихователя, коли в ньому немає фальші, упередженості, бажання “розпекти”, “пробрати”... Слово педагога повинне насамперед заспокоювати (В. Сухомлинський).

“Мудра влада педагога”, як називав слово В.О. Сухомлинський, – це інструмент, що може в руках учителя стати знаряддям руйнування, а не тільки творення. І для того, щоб використовувати його за призначенням, учитель повинен робити з дитиною “те, що підказали йому мудрі міркування”, а не те, “на що його штовхає миттєвий, скоропроминаючий настрій”.

Як же досягти людських і педагогічних акмевершин володіння словом? Яким чином досягнути майстерність “мудрої словесної влади педагога” (В. О. Сухомлинський).

Звернемося насамперед до сутності педагогічної майстерності, складовою частиною, компонентом якого є комунікативні здібності.

Отже, майстерність учителя, педагогічна майстерність, учитель – це майстер подвійно. Чому справедливо це твердження? По двох причинах: майстром ми називаємо того вчителя, що глибоко знає психологію особистості й те, чому її вчити; однак, він має добре знати способи навчання й виховання.

Зрозуміло, що майстерність без діяльності існувати не може. Саме таке визначення педагогічної майстерності ми знаходимо у психологів: “...вищий рівень педагогічної діяльності..., що проявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів [1: 20]”.

“Майстер – це особливо досвідчений або майстерний у своїй справі” – таке визначення ми знаходимо в Даля. У словнику С.І.Ожегова майстер – це фахівець, що досяг високого мистецтва у своїй справі... Як і в чому проявляється майстерність? Зовні – в успішному вирішенні різноманітних педагогічних завдань, у високому рівні організації навчально-виховного процесу. Але суть його – в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. От чому сутність педагогічної майстерності розкривається з позицій особистісно-діяльнісного підходу як комплексу властивостей особистості, що забезпечує високий рівень професійної педагогічної діяльності на рефлексивній основі. Тому педагогічну майстерність можна розглядати як вищу творчу активність учителя, що проявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання й виховання.

Саме таке розуміння сутності педагогічної майстерності з позицій особистісно-діяльнісного підходу введено в педагогіку колективом дослідників Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г.Короленко під керівництвом І.А.Зязюна, які першими в країні (в 1981р.) ввели у вузівську програму курс “Основи педагогічної майстерності” для майбутніх учителів. З 1983 року названий курс читався й у Херсонському державному педагогічному інституті ім. Н.К.Крупської. Ідея ж створення курсу, що навчає майбутнього вчителя основам педагогічної майстерності, належить А.С.Макаренку, що неодноразово радив представити студентам педагогічні знання в технологічному аспекті діяльності, створити у вузі умови для формування професійних умінь. Майстерності педагога, по

А.С.Макаренко "... треба вчити, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта".

Педагогічні здібності здобуваються й розвиваються в процесі соціалізації особистості. І перевірка їх, природно, починається із комунікативності, тобто здатності спілкуватися. Адже вчитель повинен бути майстром спілкування. Якщо людина відлюднена, погано сходиться з людьми, такій й у школі погано.

Спілкування – найважливіший професійний інструмент педагогічної діяльності. Це не тільки "розкіш", але й професійна необхідність: робота педагога неможлива без спілкування. Структура педагогічної праці нараховує більше 200 компонентів, але самим складним із них є саме спілкування. Через живе й безпосереднє спілкування педагога з дитиною здійснюється головне в педагогічній роботі – вплив особистості на особистість: "Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна утворити характер" (К.Д.Ушинський).

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату. Неправильне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, ослаблення пам'яті, уваги, працездатності, порушення динаміки мови, а в остаточному підсумку – формування стійкого негативного відношення до вчителя, а тому й до предмета.

Така пригніченість предметом – насправді ж учителем – для деяких школярів триває протягом ряду років. Замислимося: відчуження замість радості.

"Я твердо переконаний, що безліч шкільних конфліктів, що нерідко закінчуються лихом, мають своїм джерелом невміння вчителя говорити з учнями" (В.О.Сухомлинський).

Спілкування вчителів і учнів є актуальною темою педагогічної думки вітчизняних і західноєвропейських шкіл протягом багатьох десятиліть. У 80-ті роки минулого сторіччя тема спілкування педагогів і учнів стає однією із самих актуальних і ключових проблем американської педагогічної науки. Спілкування стало у ранг національної політики.

У зв'язку із введенням курсу спілкування в більшість американських шкіл у США був опублікований ряд робіт, що коментують, уточнюють й коректують оволодіння школярами курсом усної комунікації. У них виділяється необхідність розвитку в школярів 19 головних навичок говоріння й слухання як складових компонентів спілкування, серед яких:

- уміння уважно слухати, розмовна мова;
- використовувати слова, вимову й граматику відповідно ситуації;
- ефективно використовувати голос;
- виділяти головні ідеї в повідомленнях;
- відрізняти факти від думок;
- розрізняти інформативні й переконуючі повідомлення;
- розпізнавати, коли слухаючий не розуміє твоє повідомлення;
- виражати ідеї ясно й точно;
- задавати питання з метою одержання інформації й т.ін.

Американські вчені-педагоги виділили 22 емоційні моделі спілкування й довели, що домінуючими, які позитивно впливають на ефективність навчання учнів є наступні:

- "найближча винагорода поведінки" (наприклад, спробуй, тобі здасться цікавим і сподобається. Це хороша практика);
- "винагорода поведінки, запланована на майбутнє" (тобі це буде допомогою в житті; це підготує тебе до вступу у вуз; це допоможе тобі здати майбутній іспит);
- "самооцінка" (ти будеш себе добре почувати, якщо це зробиш; ти завжди добре робиш цю роботу. Тому що ти здатний!);
- "зворотний зв'язок із учителем" (тому, що я повинен знати, як добре ти це розумієш і робиш. Для того, щоб зрозуміти, як добре я тебе навчив. Це допоможе мені дізнатись про твої проблеми).

Серед зразків поведінки вчителя, що роблять найбільш негативний вплив на спілкування, і, отже, на навчання, відзначаються такі:

- “покарання вчителем учня” (я покараю тебе, якщо ти цього не зробиш зараз. Я поставлю тобі “двійку”, якщо ти цього не зробиш);
- “офіційний авторитет вчителя” (тому що я так сказав. Я – вчитель, а ти – учень. Я вирішую, а не ти. Не запитуй, а роби);
- “борг” (ти мені повинен. Плати свій борг. Ти обіцяв мені це зробити. Ти говорив мені, що сьогодні спробуєш);
- “відповідальність перед класом” (твоєму класу треба, щоб ти це зробив. Адже клас від тебе залежить. Всі твої друзі на тебе розраховують, не підводь своїх однокласників);
- “зрівнювання” (твої товариші роблять це. Однокласники, яких ти поважаєш, роблять так. Усі роблять так) [2: 168-170].

Педагогічне спілкування буде ефективним якщо воно ґрунтується на взаємоповазі, розумінні й підтримці, на самокритичності (насамперед педагога), на його вмінні спостерігати, аналізувати й прогнозувати педагогічні процеси, на взаємному інтересі, співробітництві й відповідальності за особистість і на багатьох інших якостях.

Ось чому спілкування – одночасно процес виховання й самовиховання, у якому без диктату й моралізування люди впливають один на одного. Тому так важливе питання про його моральний зміст і культурні форми. Справді людське спілкування – форма творчості, що допомагає виявити й розкрити кращі сторони особистості. Найбільш змістовний, місткий і виразний засіб людського спілкування – слово, мова, вміння говорити й слухати, вести бесіду – важлива умова взаєморозуміння, перевірки істинності або хибності своїх думок, уяви. Але й є “німа мова” людських почуттів – погляд, жест, що може бути привітним й образливим, гарним й вульгарним, виразити симпатію або антипатію до людини.

“Сказати людині, що вона неправа, можна й поглядом, тоном, жестом, причому так красномовно, як словом. Але сказавши їй це, чи можете ви розраховувати, що вона погодиться з вами? Ніколи! Тому що ви завдали удару її почуттю власного достоїнства, її гордості й розуму. Це може тільки розбудити бажання завдати відповідного удару, але змінити свою точку зору – ніколи. Ви можете обрушити на неї всю міць логіки Платона або Імануїла Канта, але ви не переконаєте її, тому що ви зранили її.

Ніколи не починайте із заяви: “Зараз я тобі доведу”. Це гірше із починань, це однаково, що сказати: “Я розумніше тебе. Зараз тобі втлумачу все, як воно є, і відразу стане ясно, що ти неправий”. Це виклик, що збуджує почуття протесту й бажання вступити в боротьбу з вами ще до того, як ви сказали перше слово [3: 105]”.

Жанр, спосіб і засоби спілкування мають моральний, гуманістичний зміст, тому що показують, наскільки розвинена в людині здатність поставити себе на місце та в положення інших людей, швидко й правильно зрозуміти їхній душевний стан. Саме ця здатність розуміти внутрішній душевний стан іншої людини в психології називається емпатією.

Готовність до емпатії, як і будь-яку установку, людина сама може в себе формувати, змінювати, розвивати, тобто розвивати в себе душевну щедрість, оптимістичність, сердечність. І при цьому постійно намагатися ставити себе на позицію дитини. Прагніть шукати в дітях гарне, підходячи до них з позитивною, оптимістичною гіпотезою. Згадаємо проникливі рядки Расула Гамзатова:

Вон человек, что скажешь ты о нем? Ответил друг, плечами пожимая:

*“Я с этим человеком незнаком,
Что про него хорошего я знаю?”*

Вон человек, что скажешь ты о нем? – Спросил я у товарища другого

*“Я с этим человеком незнаком,
Что я могу сказать о нем плохого?”*

Відомий психотерапевт В.Леві формулює такі заповіді, які необхідно знати, вступаючи в контакт із людьми:

- хоча б ненадовго відключити увагу від себе й своїх потреб і перемкнути її на іншого та його потреби;

- мати на увазі, що твоя думка про іншого, твоє до нього відношення може бути й помилковим; зацікавитися тим, що в іншому тобі невідомо;
- знайти в кожного щось симпатичне, привабливе або хоча б гідне подиву, виробити звичку до спостереження й до всього перерахованого вище.

Ті емоційні переживання, які виникають у ході нашого спілкування з учнями, нерідко створюють загальний емоційний фон взаємин, що впливає на весь процес спільної діяльності. І тут надзвичайно важливо вміти швидко й активно ввійти у внутрішню психологічну ситуацію дитини, відчутти його настрій, а це означає й визначити систему відповідного спілкування з ним. Вам, напевно, приходилося попадати в таку ситуацію: у вас поганий настрій, а хтось пристає з розмовами, питаннями й т.ін. Як ви себе почуваете? Правда, дискомфортно? А людина, що осаджує вас, цього не розуміє, у неї не розвинена емпатія – здатність до співпереживання. Цю якість треба в собі розвивати. Тоді й у системі ваших взаємин зі школярами ви зможете більш точно врахувати ситуаційний психологічний стан дітей, психологічні ходи у спілкуванні будуть більш вірними, у результаті легше буде досягти ефекту психологічної сумісності.

Отже, товариськості, комунікативності допомагають розвинені соціально-перцептивні здібності, серед яких емпатія, педагогічна спостережливості і рефлексія.

Здатність спостерігати – складна якість. Воно проявляється не тільки в умінні бачити, чути, але й у наявності інтересу до того, на що спрямовано нашу увагу, а також в інтенсивній роботі розуму з переробки інформації [4: 14].

Як розвивається спостережливості? Ми бачимо те, що хочемо побачити, – звідси початок у щирій зацікавленості. Спостереження – це й аналіз, – звідси постійні питання до себе для осмислення сприйманих явищ.

“Спостерігаючи, аналізуй – це єдиний спосіб розвинути в себе педагогічну спостережливості” (С.Б.Єлканов). Якщо людина систематично вправляється в спостереженні, удосконалює культуру спостереження – (спостереження – цілеспрямоване, планомірне сприйняття об’єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистості), то в нього розвивається така властивості особистості, як спостережливості, тобто вміння помічати характерні, але мало помітні особливості предметів і явищ. Взаємозв’язок спостереження й спостережливості відображає взаємозв’язок між психічними процесами й властивостями особистості. Спостережливості, що стала властивості особистості, перебудовує структуру й зміст психічних процесів людини. Відточена спостережливості учителя сприяє розвитку педагогічного такту. Слово “такт” латинського походження й позначає “дотик”, “почуття міри”, що підказує правильне відношення, підхід до кого-небудь, чого-небудь: уміння тримати себе належним чином.

Педагогічний такт – професійна якість вчителя, складова частина його педагогічної майстерності. Педагогічний такт відрізняється від загального поняття такту тим, що позначає не тільки властивості особистості вчителя (повага, любов до дітей, ввічливості), але й уміння вибрати правильний підхід до учнів, тобто це виховний, діючий вплив на дітей.

Педагогічний такт – це міра педагогічно доцільного впливу вчителі на учнів, уміння встановлювати продуктивний стиль спілкування. Педагогічний такт не допускає крайнощів у спілкуванні зі школярами і проявляється в повазі особистості, душевній теплоті, щирості, в урівноваженості поведінки вчителя (витримці, самовладанні в сполученні з безпосередністю в спілкуванні).

Аналіз конфліктів учнів із вчителями показує, що одна із причин цього – нетактовність вчителя, що проявляється в грубих зауваженнях педагога щодо зовнішнього вигляду, розуму, здібностей...

Педагогічний такт виховується й отримується разом з майстерністю. Це результат духовної зрілості вчителя, великої роботи над собою по придбанню спеціальних знань і виробленню вмінь спілкування з дітьми. Насамперед це знання психології віку й індивідуальних особливостей сучасних дітей. Якщо дітей молодшого віку вчитель може обійняти, погладити по голові, назвати зменшувальним ім’ям, то зі старшими це припустимо

лише в окремих випадках. У відносинах з підлітками важливі стриманість і простота відносин, тому що вони хочуть бути дорослими й “дитячість” поведження їх дратує. У своїй більшості підлітки середнього й старшого віків ще не вміють лицемірити, не люблять прикидатися. Всі дорослі перед ними як на рентгені. Якщо вчитель у роботі з ними покривить душею, пощади не чекай. Тут закладаються основи співдружності й взаєморозуміння педагогів зі старшокласниками.

У цьому віці у свідомості дітей відбувається роздвоєння образу педагога на вчителя й людину. Старші підлітки вже здатні “розвести” професійну майстерність учителя і його людські якості, при цьому друге має для них більше значення. Це тому, що вони позбавлені ще споживчого відношення до педагога. Багато “ділових” старшокласників будуть цінувати вище того вчителя, від якого можна більше взяти. Для підлітків важливо, щоб працююча з ними людина була щирою, доброю, справедливою і неодмінно з гумором. У цьому віці діти болісно самолюбні. Вони дуже бояться виглядати в очах товаришів дурними або смішними.

Це дуже ранимий вік, у поведженні з ними потрібні такт і велике терпіння. Діти надзвичайно цінують довірчість старших, люблять “душевні розмови” та й самі в цьому віці дуже чуйні. Їм добре вдаються завдання, коли “включаються” ті або інші душевні якості, коли треба когось пожаліти. Хоча в цьому віці можуть уживатися й нещадне самобичування, і зведення навіть найменших недоліків товаришів у загальнолюдські пороки, махровий егоїзм і готовність до самопожертви...

Шестикласникові до випуску ще далеко, і роки ці здаються довгими, як дорога за обрій. А поки щоденна одноманітність: опитування, виклики до дошки, монотонне розжовування “основ знань”, домашні завдання, контрольні – все це йому порядком набридло... І просидіти щодня по п’ять-шість уроків (без руху – п’ять або шість уроків по сорок п’ять хвилин!) – це ж катування! Спробуйте дорослу людини посадити в будь-який клас на таку кількість годин підряд! Він же очманіє! А діти це випробовують роками. Звичайно, дитячий організм поступово пристосовується до такого режиму, але це вимагає величезних вольових зусиль. Учителеві легше: він ходить по класу, може постояти або посидіти, коли захоче. Учень же тільки від однієї заборони на рух починає мучитися на двадцятку хвилину уроку. Бідні діти! Мало хто з дорослих здатний зрозуміти, що періоди повної байдужності на уроках, що переминяються біганиною й дикими рухами тіла на перервах, – це своєрідна захисна реакція дитячого організму.

Як відомо, у школах Норвегії є спеціальна кімната шуму. Японські фірми встановлюють у місцях загального користування опудала начальників, які використовуються для фізичної й нервової розрядки. Багато ще хитростей придумують психологи, щоб уберегти нервову систему людини від стресів. Тільки в наших школах як і раніше вище всього цінується тиша й порядок, а учень, що біжить по коридору, викликає негайне обсмикування... Про вчителя, уроки якого чутні через двері класу, говорять: він не володіє дисципліною. Слова які – “володіє дисципліною”. Адже за цією ознакою приймають на роботу!

Але негативне відношення підлітків до уроків зовсім не означає убогість їхніх розумових здібностей. Адже пізнавальний інтерес в них дуже високий. Інша справа, що він далеко не завжди спрямований на шкільну програму, і це знов-таки викликає досаду дорослих. Але саме тут і потрібні “вищий пілотаж” вчителя, його педагогічна майстерність бачити й відчувати, а не докори, зауваження, повчання, що заїдають життя підлітка.

Умінням учителя “впливати на дітей” особливо багато уваги приділяв А.С.Макаренко. Він зауважував, що вчителю необхідно опановувати техніку педагогічної майстерності та техніку педагогічного спілкування. “Потрібно вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини (у психології це вміння “читання по обличчю” називається вмінням соціальної перцепції), і це читання може бути навіть описане в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про деякі ознаки душевних рухів. Педагогічна майстерність полягає й у постановці голосу вихователя, і в керуванні своїм обличчям... Педагог не може не грати. Не існує педагога, який би не вмів

грати... Але не можна просто грати сценічно, зовні. Є якийсь приводний ремінь, що повинен з'єднувати із цією грою вашу прекрасну особистість... Я зробився справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "іди сюди" з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів у постановці обличчя, фігури, голосу [5: 142]". І в іншому місці: "Постановка голосу, міміка, вміння встати, вміння сісти – все це дуже й дуже важливо для педагога".

Але всьому потрібно вчитися й вчитися, завжди пам'ятаючи, що вчитель – це людина, навічно викликана до дошки!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байк Л. Г. Проблема общения педагога с учащимися в свете идей зарубежной коммуникативной педагогики / Л. Г. Байк, Т. С. Кошманова // Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке учителя. – Полтава, 1991. – 384 с.
2. Карнеги Дейл. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей / Дейл Карнеги; [пер. с англ. Ф. П. Красавина]. – К.: Наукова думка, 1989. – 215 с.
3. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя / Н. В. Кузьмина, Н. В. Кухарев. – Гомель: Изд. Гомельского ун-та, 1976 – 57с.
4. Макаренко А. С. Общие проблемы педагогики / А. С. Макаренко // Изб. произв. в 3-х томах. – Т. 3. – С. 142.
5. Основы педагогического мастерства: [учебн. пособие для пед. спец. учебн. заведений] / И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич и др.; под ред. И. А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. 302 с.

Барбина Е.С.

МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

В статье рассматриваются вопросы мастерства педагогического общения как профессионально-этического феномена.

Ключевые слова: мастерство, педагогическое общение, коммуникативные способности.

Barbina E.S.

MASTERY OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS PROFESSIONAL AND ETHICAL PHENOMENON

This article discusses the pedagogical skills of communication as a professional and ethical phenomenon.

Key words: skill, pedagogical communication, communicative capabilities.

УДК 378

Гедвілло О.І., Знамеровська Н.П.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ

У зв'язку із новими напрямками розвитку освітніх технологій, розвиток творчих здібностей студентів виходить на новий рівень. І саме залучення студентів до художньо-конструкторської діяльності відповідного рівня дозволить майбутнім фахівцям вирішувати виробничі проблеми творчо, на науковій основі.

Ключові слова: естетика, художньо-конструкторські здібності, естетична освіченість, дизайн, конструкторські задачі.

Вступ. Естетика сьогодні пронизує фактично всі сфери життя всіх країн. Вона стала неодмінним компонентом масової та елітарної культури і її вважають творчістю майбутнього. Педагоги небезпідставно вважають, що пасивне споживання породжує